

Зокрема, на думку автора статті, в процесі конструювання змісту сучасного підручника історії варто враховувати особливості (змістові й процесуальні) формування складових предметної історичної компетентності на трьох рівнях диференціації навчання: стандартному, академічному й профільному. Автори навчальних книг мають зважати на відмінності маркерів хронологічної, просторової, інформаційної, логічної, мовленнєвої, аксіологічної компетентностей учнів відповідно до рівня навчання.

В сучасних умовах, на переконання дослідника, мова не може йтися про уніфікацію підручникотворення в Україні, а лише про потребу в формулюванні єдиних вимог до історичної навчальної літератури. Наявність декількох підручників створює атмосферу творчої конкуренції між авторськими колективами, стимулює їх прагнення не зупинятись на тому, що вже зроблено, і постійно працювати над змістом і методичним апаратом.

Ключові слова: дидактичні вимоги до сучасних підручників з історії, методичні вимоги до сучасних підручників з історії.

УДК 81'37:373.37'02

РЕАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ МОВОЗНАВЧИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ЗМІСТІ СЕРТИФІКАЦІЙНИХ РОБІТ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ У ФОРМАТІ ЗНО-2016: НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ

С. А. Омельчук,

*доктор педагогічних наук, доцент, декан факультету
іноземної філології, професор кафедри слов'янських мов
та методик їх викладання
Херсонського державного університету,
e-mail: omegas1975@gmail.com*

У статті досліджено реалізацію сучасних мовознавчих тенденцій у змісті сертифікаційних робіт з української мови і літератури у форматі ЗНО-2016 з погляду нормативності та відповідності академічній мовознавчій науці, а також шкільному курсу української мови. Запропоновано науково обґрунтовані формулювання умови тестових завдань і варіантів відповідей з урахуванням принципу науковості, внутрішньої будови синтаксичних конструкцій, а також відповідно до норм українського літературного слововживання.

Ключові слова: сертифікаційна робота з української мови і літератури; граматична структура умови тестового завдання; варіант відповіді; граматична норма слововживання.

Постановка проблеми. Якість оцінювання навчальних досягнень випускників шкіл з української мови і літератури у форматі ЗНО, безсумнівно, залежить від якості самої сертифікаційної роботи. Здебільшого в наукових розвідках у царині тестології висвітлено психологічні та дидактичні засади реформування системи ЗНО, зокрема різноаспектно представлено методологію освітнього вимірювання, інноваційні технології оцінювання результатів навчання, змодельовано змістові характеристики тесту, визначено критерії та параметри оцінювання тощо. Водночас у вітчизняній теорії і практиці освітніх вимірювань відсутні системні дослідження вчених-мовознавців і вчених-лінгводидактів щодо визначення й оцінювання якісних характеристик мовного оформлювання тестового матеріалу, відповідності його академічній мовознавчій науці та шкільному курсу української мови. З огляду на це в сертифікаційних роботах з української мови і літератури різних років наявні порушення норм українського літературного слововживання, огріхи в граматичній будові умов тестових завдань і варіантів відповідей, а також розбіжності в назвах окремих мовознавчих термінів, уведених до умов тестових завдань, та тих, що зафіксовано в енциклопедичних, лексикографічних і термінографічних працях, шкільній і вишівській граматиках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реформування зовнішнього незалежного оцінювання, а також удосконалення тестів як інструмента оцінювання якості освіти є предметом обговорення вчених різних наукових галузей і спеціалістів-тестологів, учасників Міжнародної конференції “Освітні вимірювання”, яку організовує і проводить раз у два роки Альянс програми сприяння зовнішньому тестуванню в Україні (Useti Legacy Alliance) спільно з Міністерством освіти і науки України, Українським центром оцінювання якості освіти, Національною академією педагогічних наук України. Зокрема, ця публікація реалізує одну з ухвал резолюції V Міжнародної науково-методичної конференції “Освітні вимірювання-2015. Реформування зовнішнього незалежного оцінювання: методологія, модель, основні складові”, у якій рекомендовано Національній академії педагогічних наук України, університетам та іншим науковим установам розширити дослідження з питань освітніх вимірювань, психометрії, тестології, підготовки аналітичних матеріалів щодо результатів ЗНО.

Зазначимо, що аналізу якості тестових завдань з української мови у форматі ЗНО з погляду мовного оформлювання їх присвячено низку розвідок автора, у яких досліджено граматичну структуру умови тестових завдань [10], описано технологію моделювання їх [13], схарактеризовано нормативне вживання мовознавчих термінів [12] тощо.

Формулювання цілей статті. Метою цієї наукової студії є дослідити реалізацію сучасних мовознавчих тенденцій у змісті сертифікаційних робіт з української мови і літератури пробного ЗНО й основної сесії 2016 року.

Виклад основного матеріалу. У граматичній структурі умови тестових завдань сертифікаційних робіт з української мови і літератури попередніх років, а також у зошиті ЗНО для пробного тестування й основної сесії 2016 року натрапляємо на недоречне використання дієслова з постфіксом *-ся* в ролі предиката стану: *граматично правильне речення утвориться, якщо до фрагмента “Переглянувши фільм, ...” додати (2, ТЗ 6); складносурядне речення утвориться, якщо до фрагмента “Уранці землю притрусив легкий сніжок ...” додати (Там само, ТЗ 23); граматично правильне речення утвориться, якщо до частини “Вітаємо зі святом ...” додати частину, наведену в рядку (3, ТЗ 5); складно-підрядне речення з підрядною порівняльною частиною утвориться, якщо до речення “Сірі хмари насувалися все ближче ...” додати (там само, ТЗ 22).* На думку І. Вихованця, М. Гінзбурга, К. Городенської, О. Лаврінець, Ю. Шевельова та інших учених-мовознавців, зворотні дієслова в українській літературній мові потрібно вживати за їхнім прямим призначенням – лише стосовно неперехідної дії, тобто коли є суб’єкт дії, але неможливий об’єкт, на який спрямовано дію, оскільки суб’єкт одночасно є й об’єктом. З огляду на зазначене, іменник *речення* в поданих формулюваннях умов тестових завдань є лише об’єктом, на який спрямовано мисленнєву дію, і не може бути суб’єктом, що виконує цю дію (тобто речення само себе утворити не може). Суб’єктом такої дії безпосередньо є учасник тестування.

Отже, замість запропонованих пасивних двоскладних конструкцій із постфіксом *-ся* варто віддавати перевагу односкладним інфінітивним реченням із головним членом інфінітивом у поєднанні з модальним словом *можна*, що виражає значення потенційної дії [10, с. 41]: *“Грамаічно правильно можна утворити речення, якщо ...”, “Складносурядне речення можна утворити, якщо ...”* тощо.

До того ж у сертифікаційній роботі 2016 року активні конструкції варто було б замінити пасивними в окремих варіантах відповідей до тестових завдань: *У творчості Шмуеля Йосефа Агнона простежуються виразні мотиви філософсько-іронічного осмислення дійсності (2, ТЗ 29) → У творчості Шмуеля Йосефа Агнона наявні виразні мотиви філософсько-іронічного осмислення дійсності (або ... натрапляємо на виразні мотиви ...); Нобелівська премія присуджується за щось конкретне, а не за працю всього життя (2, ТЗ 31) → Нобелівську премію присуджують за щось конкретне, а не за працю всього життя.* У першому прикладі граматично правильною конструкцією має бути

двоскладне речення або односкладне означено-особове речення, у якому третій компонент (авторське *ми*) є імпліцитним. У другому прикладі виправданим є вживання неозначено-особового речення, де третій компонент (*члени Нобелівського комітету*) також набуває формального вираження, оскільки конструкція на зразок *премія присуджується* (як і *тестове завдання виконується, твір пишеться, город копається* тощо) створює комічний ефект: ніби премія сама себе присуджує (тестове завдання саме себе виконує, твір сам себе пише, город сам себе копає). Услід за О. Лаврінець, вважаємо, що використання активних дієслівних конструкцій, замість ненормативних пасивних із дієсловами на *-ся*, є шляхом встановлення національної ідентичності в синтаксисі української мови [8, с. 63].

У сертифікаційній роботі 2016 року потребують заміни й такі конструкції, як *трагічні події серпня 1919 року зображені у творі* (2, ТЗ 46); *квитки на спектакль були куплені для цілої школи* (2, ТЗ 19). З огляду на те що предикативні пасивні дієприкметники (*зображені, куплені*) виражають стан поза їхньою залежністю від дії або стану, стилістично виправданими в цьому випадкові мають бути пасивні речення з предикативними формами на *-но*: *трагічні події серпня 1919 року зображено у творі; квитки на спектакль куплено для цілої школи*. До того ж допоміжне дієслово *бути* у формі минулого часу в другому реченні є надлишковим, тому що семантика минулого часу наявна в дієприкметникові *куплені* його словотвірною структурою, адже ця форма за походженням є пасивним дієприкметником минулого часу.

Приміром, порівняємо формулювання умови тестового завдання 46 і варіант відповіді тестового завдання 19 з інструктивним застереженням для учасників тестування, поданим у рамці: “*Увага! Роботу, що не відповідає темі власного висловлення, буде оцінено в 0 балів. Роботу обсягом до 100 слів буде оцінено в 0 балів*” (2, с. 15; 3, с. 14). Як бачимо, у сертифікаційних роботах використано правильну граматичну конструкцію з предикативною формою на *-но* “роботу буде оцінено”, а не конструкцію з предикативним пасивним дієприкметником “робота буде оцінена”.

Отже, використання тієї або тієї конструкції чи то в умові тестового завдання, чи то у варіантах відповідей має бути вмотивованим у кожному конкретному випадкові. Проте розробники сертифікаційних робіт з української мови і літератури здійснюють вибір активної чи пасивної конструкції, на жаль, переважно інтуїтивно.

У формулюваннях умови тестових завдань унормування потребує використання займенників *його, її, їх* – *їхній* з погляду структурної схеми речення (порядку слів). Зокрема, чи правомірною є препозиція займенника *його* до означуваного термінного словосполучення

“підрядна частина” в умові таких тестових завдань, як: “Установіть відповідність між фрагментом складнопідрядного речення та видом його підрядної частини ” (2, ТЗ 26); *Прочитайте речення (цифра означає попередній розділовий знак або його відсутність)* (3, ТЗ 23)?

Для присвійних займенників *його, її* характерна омонімічність із родовим відмінком особових займенників *він, вона*. З огляду на це присвійність займенників *його, її* виражена не так морфологічним способом, як синтаксичною позицією [9, с. 5]. Отже, позиція в реченні зазначених займенників має відповідати їхній безпосередній синтаксичній ролі, зокрема особові займенники *його, її, їх* у формі родового відмінка, семантично співвідносні з іншими іменними частинами мови, у реченні є непрямим додатком. Порівняймо: *вид* підрядної частини (чого?) складнопідрядного речення – *вид* підрядної частини (чого?) його; відсутність (чого?) *попереднього* розділового знака – *відсутність* (чого?) його. В обох прикладах є непрямий додаток, який стоїть у постпозиції до означуваного іменника незалежно від способу морфологічного вираження. До того ж займенник *його* в умові тестових завдань (2, ТЗ 26; 3, ТЗ 23) не виражає значення присвійності, що було б підставою вжити його в препозиції до означуваного іменника.

Це означає, що з погляду внутрішньої будови синтаксичних конструкцій нормативним буде таке формулювання умов тестових завдань: *увідповідніть фрагмент складнопідрядного речення з видом підрядної частини його; прочитайте речення (цифра позначає попередній розділовий знак або відсутність його).*

Наголосимо, що замість розщепленого присудка “установіть відповідність” в умові тестового завдання (2, ТЗ 26) пропонуємо використовувати нерозщеплений присудок “увідповідніть”. Про переважання нерозщеплених присудків (у формі одного дієслова) над розщепленими як однієї з національних особливостей української граматики йшлося в нашій розвідці, присвяченій дослідженню синтаксичних моделей і граматичної структури умов тестових завдань з української мови на матеріалі сертифікаційних робіт з української мови і літератури у форматі ЗНО [10, с. 40–41].

Фіксує питомі форми нерозщеплених присудків, засвідчуючи таким чином нормативність їх, словник вишуканої української мови “Гарна мова – одним словом”, автор якого Т. Береза в передмові до словника зауважує: “Багато-бо заялжених конструкцій та кліше насправді можна стисло передати одним словом” [1, с. 3]. Проілюструємо прикладами із цього видання: *вадити* (замість “здавати шкоди”), *визискувати* (замість “піддавати визиску”), *винуватити* (замість “робити когось винним”), *висновувати* (замість “robi-

ти висновки”), *віднаджувати* (замість “відбивати бажання, охоту”), *всотувати* (замість “вбирати в себе”), *втаювати* (замість “зберігати в таємниці”), *дармувати* (замість “нічого не робити; гаяти час”), *дошкуляти* (замість “виводити з терпіння”), *дошукуватися* (замість “наполегливо шукати”), *дріботити* (замість “іти, бігти дрібними кроками”), *завбачувати* (замість “робити передбачення”), *завдячувати* (замість “бути вдячним”), *ззоріти* (замість “вкритися зорями”), *заопікуватися* (замість “узяти під опіку”), *збайдужіти* (замість “стати байдужим”), *згайнувати* (замість “витратити марно”), *зголоситися* (замість “проявити ініціативу”), *зловтішатися* (замість “виявляти зловтіху”), *знерухомити* (замість “стати нерухомим”), *знесилюватися* (замість “утрачати силу”), *нетерпеливитися* (замість “утрачати терпіння”), *різноголосити* (замість “звучати негармонійно”), *споважніти* (замість “стати серйознішим, поважнішим”), *убезпечувати* (замість “запобігати небезпеці”), *увирознювати* (замість “робити виразнішим”), *удавати* (замість “робити вигляд”), *унеможливлювати* (замість “робити неможливим”), *уподібнюватися* (замість “ставати схожим на когось, щось”), *уполювати* (замість “упіймати на полюванні”), *усамітнюватися* (замість “залишатися одному”) та інші.

Активно пропагує такі дієслівні форми у своїх мовознавчих працях О. Рибалко: *“Написання багатьох слів у відповіднено з російськими формами ...”*; *“Цей компромісний характер неминуче передумовлював деякі слабкі сторони цього правопису ...”* [17, с. 224]; *“Треба, нарешті, ... уодноманітнити написання ...”* [там само, с. 241]. До того ж, наголошуючи на новочасних або давніших, але менш відомих загалу, дотеперішніх штучних обмеженнях ужитку слів літературної мови, переважно утворених на українському ґрунті відповідниками, О. Рибалко свідомо вводить дієслово абеткувати у значенні “розміщувати за абеткою”.

Водночас фахівці УЦОЯО на наше прохання замінити в умовах тестових завдань на у відповіднення розщеплений присудок “установити відповідність” нерозщепленим “у відповіднити”, відзначаючи певну незвичність, новизну таких дієслів, констатували, що “з увіходженням таких формулювань як загальноприйнятих у навчальну літературу ситуація зміниться, що й спонукатиме укладачів тестових завдань використовувати їх у своїх формулюваннях умов до завдань” (лист УЦОЯО від 18.05.05 № 02-34-07/305). Парадоксальність такої ситуації в сучасній лінгвометодичці пов’язана з тим, що, з одного боку, автори підручників і навчальних посібників, подаючи тестові завдання у форматі ЗНО, а також редактори видавництва, готуючи навчальні книжки до видання, опираються на формулювання, які пропонує УЦОЯО; з другого боку, укладачі сертифікаційних робіт

з української мови і літератури не послуговуються нерозщепленими присудками, оскільки вони не є загальноприйнятими в навчальній літературі. Можливо, слід керуватися не формальними підходами, а усталеними національними мовними традиціями?!

Наведемо приклади формулювань умови завдань на увідповіднення з сучасних навчальних посібників: *відновіть текст*, упослідовнивши речення [14, с. 16]; увідповідніть *однакові особові форми наказового способу дієслів* [там само, с. 24]; увідповідніть *дієслова з їхніми видо-часовими формами* [там само, с. 51]; *відновіть народні вислови*, увідповіднивши частини речення з *правого й лівого стовпчиків* [15, с. 12]; упослідовніть *пункти плану відповідно до викладу думок у тексті* [там само, с. 48]; увідповідніть *виділені слова із належністю їх до частин мови* [там само, с. 66].

Тож в умовах тестових завдань сертифікаційних робіт немає підстав для фіксування й пропагування розщепленого присудка “установіть відповідність”, який усе ж таки варто замінити нерозщепленим “увідповідніть”: *установіть відповідність між персонажем твору та його автором* (2, ТЗ 54) → увідповідніть *персонажа твору з автором його*; *установіть відповідність між твором і літературним напрямом* (2, ТЗ 55) → увідповідніть *твір із літературним напрямом*; *установіть відповідність між персонажами одного твору* (2, ТЗ 56) → увідповідніть *персонажів одного твору*; *установіть відповідність між письменником і висловлюванням про нього* (2, ТЗ 57) → увідповідніть *письменника з висловлюванням про нього*; *установіть відповідність між жанром і персонажем твору* (3, ТЗ 54) → увідповідніть *жанр із персонажем твору*.

Порушує принцип науковості тестове завдання 28 сертифікаційної роботи (2, ТЗ 28), у якому учасники тестування мали визначити належність слів до частин мови:

28. З'ясуйте, якими **частинами мови** є виділені в реченні слова (цифра позначає наступне слово).

Надвечірнє сонце, (1) *вихопившись* із хмари, кинуло коротку тїнь під пнями, (2) *навколо* (3) *яких* літо (4) *щороку* кораловим намистом розсипає запашну суницю.

- А займенник
- Б дієприслівник (форма дієслова)
- В прислівник
- Г прийменник
- Д сполучник

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Відомо, що особливі дієслівні форми дієприкметник і дієприслівник не є окремими частинами мови. З огляду на це варіант відповіді Б “дієприслівник (форма дієслова)” не відповідає умові цього тес-

тогового завдання, оскільки потрібно було визначити безпосередньо частини мови. Отже, нормативно правильним був би варіант відповіді “форма дієслова (дієприслівник)”, який відповідає принципу науковості, відбитому в чинному програмно-методичному забезпеченні шкільного курсу української мови.

Суперечить нормам українського літературного слововживання словосполучення *чотири вікна* як один із варіантів відповіді в тестовому завданні 17 сертифікаційної роботи для пробного тестування 2016 року (3, ТЗ 17):

17. Неправильно поєднано числівник з іменником у рядку

- А чотири вікна**
- Б півтора гектара**
- В сто два кілометра**
- Г одна друга центнера**
- Д п'ять десятих мікрона**

Передовсім формулювання умови завдання “*Неправильно поєднано числівник з іменником у рядку*” імпліцитно вказує на те, що помилка пов’язана саме з числівником, а не іменником, оскільки потрібно знайти неправильне поєднання числівника з іменником (начебто форма числівника залежить від іменника, а не навпаки). Порівняймо: *неправильно поєднано* числівник з іменником — *неправильно поєднано* іменник з числівником. Ці формулювання вказують на різні умови виконання завдання. З огляду на це, укладачі тестового завдання 17, маючи на меті перевірити вміння учнів визначати правильну відмінково-числову форму іменника при відповідному числівникові, повинні були сформулювати умову завдання “*Неправильно поєднано іменник з числівником*”.

Аналізуючи запропоновані варіанти відповідей цього тестового завдання, висновуємо, що у словосполученні *чотири вікна* (варіант відповіді А) допущено помилку, пов’язану з неправильним поєднанням числівника з іменником, а у словосполученні *сто два кілометра* (варіант відповіді В) — помилку щодо неправильного поєднання іменника з числівником. Тож який варіант мали обрати учасники пробного тестування? Хоча фахівці УЦОЯО неправильно побудоване сполучення *чотири вікна* вважають правильним, замість нормативного *четверо вікон*, незважаючи на те що в чинних шкільних підручниках української мови граматичну норму сполучуваності збірного числівника з певними групами іменників зафіксовано в таких правилах:

1) “збірні числівники вживаємо з іменниками, які є назвами неістот середнього роду (*двоє імен, троє вікон*)” [4, с. 186];

2) “збірні числівники поєднуємо тільки (виділення наше – С. О.) з тими іменниками, які є назвами неістот середнього роду або назвами малих за віком тварин: *двоє вікон, троє ведмежат*” [6, с. 169].

Як бачимо, правила спонукають учня загальноосвітнього навчального закладу до усвідомленого засвоєння цієї норми без можливої граматичної синонімії.

До речі, поєднання збірного числівника з іменником середнього роду активно поширене в текстах різної стильової належності. Наприклад, у Біблії в перекладі Івана Огієнка українською мовою: “А під цим небозводом були їхні прості крила, звернені одне до одного. У кожній було по двоє крил, що закривали їм їхні тіла”; “... і в кожного було четверо крил”; в українській казці “Де цвітуть маки й ковила”: “Зловісний свист розрізав повітря – гостра стріла пронизала відразу двоє сердець”; в історичному романі І. Нечуя-Левицького “Князь Єремія Вишневецький”: “Довга колегія на два етажі з двома високими флігелями, причепленими, неначе двоє крил”; в історичному романі “Жорстоке милосердя” Ю. Мушкетика: “Отоді Сергій, що й раніше любив читати, весь поринув у книги, й стало в нього ніби *двоє життів* – одне десь у куточку з рицарями Карла Бургундського, мушкетерами, богунцями й тарашанцями, друге – на вулиці ...”; у гуморесці П. Глазового “Приклад із котом”: “В нього ж двоє, а не четверо очей”; у “Поемі для жіночого голосу” І. Драча: “Ми – двоє крил / І ти і я / Ти – двоє крил / Бо я – твоя / Ми – двоє вуст / Тобі й мені / В губах цих глузд / На самім дні” та інших. Не можемо не навести цитату з тексту однієї з пісень Скрибіна: “Я собі захотів політати десь під небом / Двоє гарних крил і мені вже ніц не треба ...”. До того ж автобіографічний начерк В. Стуса має назву “Двоє слів читачеві”.

Спростуємо тезу щодо можливої функційної обмеженості збірних числівників, які ніби поширені лише в розмовному та художньому стилях. Приміром, у науковому дискурсі натрапляємо на такі формулювання: “Порівняймо троє слів: *панівний, пануючий і домінуючий*” [3, с. 96], “Троє слів *сердечний, сердешний і серцевий* пов’язані з іменником *серце* й переважно розрізняються значеннями” [там само, с. 120]; “Істотних функціональних обмежень за останні двоє десятиріч зазнали віддієслівні іменники із суфіксом *-к-* та активні дієприкметники ...” [5, с. 9]; “Абстрактний іменник *дослідження* є похідним від лексики *досліджуван-ти*, яка має двоє значень” [11, с. 13]; “Записати шестеро-семеро речень повчального змісту, використовуючи дієприслівники з *не*” [15, с. 13].

Отже, “збірні числівники при іменниках середнього роду досить широко вживані не лише в усному розмовному мовленні й художній

літературі, а й у книжних стилях, зокрема в науковому” [16, с. 19]. Тож немає підстав стверджувати, що в сучасній українській мові збірні числівники мають обмежену сферу функціонування, оскільки вони начебто невластиві науковому й офіційно-діловому стилям.

Те, що на приклади варіантного вживання збірного і власне кількісного числівника з іменниками середнього роду можна натрапити в текстовому матеріалі окремих вправ підручників (*чотири вікна – вісім вікон* [6, с. 181]), не є підставою для того, щоб правило, зафіксоване у шкільних підручниках та академічних граматиках, тлумачити по-різному. У разі можливої варіантності цю норму фіксують переважно в примітках до правил або формулювання не містять обмежувальних часток (*лише* або *тільки*).

Тож чи варто в тестових завданнях з української мови у форматі ЗНО пропагувати та поширювати ті граматичні форми, що не відбивають національних особливостей, а властиві російській граматичній традиції й розхитують українську граматичну норму? З огляду на це, фахівці УЦОЯО мають пропонувати учасникам тестування як правильний варіант четверо вікон (а не *чотири вікна!*), зберігаючи визначальні ознаки власне української граматичної норми.

У сертифікаційній роботі з української мови і літератури основної сесії 2015 року одне з тестових завдань мало на меті перевірити знання орфографічної норми позиційного чергування у//в (1, ТЗ 14):

14. Потрібно поставити *у* на місці всіх пропусків у рядку

- А** гуляв ... лісі, улюблений ..читель, блиск ... очах
- Б** було ... Києві, лежала ... шухляді, плавала ... воді
- В** знімки ... фотографа, ліси ... хвої, читати ..голос
- Г** перерва ... навчання, їхати ... вагоні, дець ... річці
- Д** бути ... формі, осінь ... Каневі, допоможе ..війти

Розробники цього завдання визначили *варіант Д* як правильну відповідь, члени предметної фахової комісії з української мови при УЦОЯО цей варіант також затвердили як правильну відповідь, і на решті фахівці УЦОЯО в листі-відповіді на наше звернення (лист від 18.05.15 № 02-34-07/305) переконливо доводили, що в рядку “*бути ... формі, осінь ... Каневі, допоможе ..війти*” на місці всіх пропусків має бути літера *у*, покликаючись на правила “Українського правопису”, що ніби завжди незалежно від закінчення попереднього слова перед наступною літерою *в* потрібно вживати *у*. Проте уважно подивімося на ті приклади, які пропонує чинний правопис (усі вони лише з при-

йменником у): *Сидимо* у вагоні; *Не спитавши броду, не сунься* у воду (Приказка) [19, с. 16]. А в тестовому завданні 14 основної сесії 2015 року випадок, коли у (в) є частиною слова.

Якщо ж погодитися з думкою, що в словосполученні “*допоможе ..війти*” потрібно писати у перед наступною літерою *в* навіть після літери, що позначає голосний звук, тоді виявляється, що немає місця в українській мові таким словам, як *ввічливий, вважати, ввійти, ввіч, бовван, бовваніти, напіввислохлий* і под., бо в них літера *в* стоїть перед наступною *в*? Суперечлива та непереконлива теза, яка породжує мовне каліцтво! У цьому завданні йдеться про дотримання орфографічної норми, а не вимови. З огляду на це, подвоєння літер *вв* є досить поширеним явищем в українській орфографії, якщо оперувати нормами позиційного чергування. Порівняймо: *дослідниця вважає* – *дослідник уважає, бути ввічливим* – *був увічливим, допоможе ввійти* – *допоміг увійти*.

Водночас в умові тестового завдання 39 сертифікаційної роботи основної сесії 2016 року натрапляємо на слово *вважає*, у якому порушено орфографічну норму (замість *уважає*): “Про славу думає лицар, а не про те, щоб ціла була голова на плечах. Не сьогодні, так завтра поляже вона, як од вітру на степу трава; а слава ніколи не вмере, не поляже, лицарство козацьке всякому розкаже”, – *вважає* (2, ТЗ 39). Згідно з чинним правописом, після паузи, що на письмі позначено комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою й крапками, перед літерою на позначення приголосного звука, потрібно писати у (*Стоїть на видноколі мати* – у неї *вчись* (Б. Олійник); *Це було ... у Києві; До мене зайшла товаришка, учителька із сусіднього села*) [19, с. 16]. На які ж правописні норми опиралися фахівці УЦОЯО, використавши у формулюванні умови тестового завдання дієслово *вважає* з початковою літерою *в*, замість *у*?

Дієслова *вважати/уважати* є варіантними формами, які мають однакове лексичне значення і які в лексикографічних працях подано в одній словниковій статті: *вважа́ти*, -аю, -аєш і *уважа́ти* [18, с. 78]; *уважа́ти*, -аю, -аєш і *вважа́ти* [там само, с. 875]; *вважа́ти, вва́жливий, -ся див. уважати, -ся, уважний* [2, с. 90]; *уважа́ти (вважати)*, аю, аєш, *недок.* [там само, с. 1199]. Отже, зміна початкової літери в цьому слові не змінює лексичного значення його, як *вдача* – *удача, вправа* – *управа, вступ* – *уступ* і под. Хоча українське *вважати (уважати)* в значенні “мати якусь думку; думати, гадати” є міжмовним омонімом до російського слова *уважать* у значенні “испытывать чувство уважения, почтения к кому-, чему-либо” (*укр.* поважати, шанувати) [7, с. 334].

У частині 3 сертифікаційного зошита в інструктивних матеріалах щодо написання власного висловлення натрапляємо на словоспо-

лучення з безпрійменниковим керуванням *укажіть проблему*, що порушує граматичну норму слововживання:

Сформулюйте тезу, наведіть два-три переконливі аргументи, що найкраще підтверджують Вашу думку. Проілюструйте Ваші міркування посиланнями на приклади з художньої літератури чи інших видів мистецтва (зазначте автора й назву твору, укажіть проблему, порушену митцем, художній образ, через який проблему розкрито, наведіть цитату з твору тощо), історичними фактами або випадками з життя. Не переказуйте змісту художнього твору, не давайте повної характеристики образів. Сформулюйте висновки.

Роботу запишіть у бланку Б. У разі потреби використовуйте чернетку наприкінці зошита (2, ТЗ 58).

Дієслова *вказувати (вказувати)/вказати (вказати)* керують іменником у формі знахідного відмінка з прийменником *на* [2, с. 334]: *вказувати на помилки, вказувати на недосконалість твору, вказувати на програму* тощо. Отже, граматично правильним було б “... укажіть на проблему, порушену митцем ...”.

До того ж використаний в інструктивних матеріалах девербатив *посилання* (“*Проілюструйте Ваші міркування посиланнями на приклади з художньої літератури чи інших видів мистецтва ...*”) є невмотивованою калькою з російської мови (пор. *ссылка*), який варто замінювати українським відповідником *покликання* з наголосом на третьому складі. Водночас у запропонованому контексті цей віддієслівний іменник суперечить нормам українського літературного слововживання, оскільки породжує таку лексичну помилку, як зайвостлів’я (семантичну надлишковість), коли слово або сполучення слів не додає нового чи потрібного змісту, бо відповідна інформація логічно впливає з контексту як сама собою зрозуміла. Отже, нормативним є формулювання: ... *Проілюструйте Ваші міркування прикладами з художньої літератури чи інших видів мистецтва ..., історичними фактами або випадками з життя ...*”. Як бачимо, умова виконання цього завдання цілком є зрозумілою і без іменника *покликання*.

У формулюванні інструктивного характеру до відкритого завдання унормування потребує також використання різних видових форм дієслів: “*Роботу запишіть у бланку Б. У разі потреби використовуйте чернетку наприкінці зошита*”. Зокрема, чи граматично виправданим є вживання в першому реченні дієслова доконаного виду (*запишіть*), а в другому — недоконаного (*використовуйте*)? По-перше, дієслівна однорідність має бути виражена формами одного виду — доконаного чи недоконаного; по-друге, дієслова *записати* й *використати* відображають можливість мовця (учасника тестування) представити в позамовній дійсності ознаку неподільної цілісності дії, яку виража-

ють дієслова доконаного виду. З огляду на це нормативним на граматику-стилістичному рівні є вживання в реченнях інструктивного змісту двох дієслів доконаного виду: “*Роботу запишіть у бланку Б. У разі потреби використайте чернетку наприкінці зошита*”.

І нарешті, аналізуючи сертифікаційні роботи, які учасники тестування виконували під час пробного ЗНО й основної сесії 2016 року, натрапляємо на невмотивоване використання в умовах тестових завдань мовознавчого терміна *м'який знак*: *м'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка* (2, ТЗ 16); *м'який знак на місці крапок не треба писати в усіх словах рядка* (3, ТЗ 13). В одній із наших розвідок [12], присвяченій характеристиці особливостей використання в умовах тестових завдань з української мови у форматі ЗНО мовознавчої термінної лексики з погляду нормативності й відповідності академічній мовознавчій науці та шкільному курсу української мови на матеріалі сертифікаційних робіт з української мови і літератури за 2013–2015 роки, ми вже наголошували на тому, що варто віддавати перевагу термінові *знак м'якшення*, “який, по-перше, відповідає термінологічному апаратові сучасного академічного правопису; по-друге, відбиває термінологічну базу шкільного правопису, зафіксовану в чинних навчальних програмах та підручниках для початкової й основної школи” [там само, с. 151]. Приміром, у сучасній навчально-методичній літературі натрапляємо на такі формулювання: “Виберіть слова, у яких на місці пропуску треба писати *знак м'якшення*” [6, с. 14]; “У середині складних числівників (п'ятнадцять, п'ятдесят, шістсот, дев'ятсот) *знак м'якшення* не пишуть” [4, с. 188]; “*Знак м'якшення* в дієсловах наказового способу” [15, с. 42] тощо.

До того ж на наше звернення до Інституту української мови НАН України щодо вживання термінів *знак м'якшення* і *м'який знак* ми отримали письмову відповідь за підписом директора цього інституту професора П. Гриценка, у якій зазначено: “... щоб уникнути розбіжностей у вживанні термінів *знак м'якшення* і *м'який знак* у початковій та основній школі, в останній редакції навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою “Українська мова 5–9 класи” потрібно вжити термін *знак м'якшення*” (лист Інституту української мови НАН України від 12.06.15 № 307/398).

Тому й у сертифікаційних роботах з української мови і літератури варто фіксувати й пропагувати нормативний термін *знак м'якшення*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тестові завдання у форматі ЗНО повинні відбивати принцип науковості – відповідати академічній мовознавчій науці та шкільному курсу української мови.

У граматичній структурі умови тестових завдань сертифікаційних робіт, по-перше, варто уникати недоречного використання дієслів із постфіксом *-ся* в ролі предиката стану, віддаючи перевагу формулюванням у формі односкладних інфінітивних речень із головним членом інфінітивом; по-друге, потрібно враховувати нормативні особливості основного порядку слів. До того ж використання активної чи пасивної конструкції в умові тестового завдання й у варіантах відповідей має бути виправданим із формально-граматичного й функційно-стилістичного поглядів.

У тестових завданнях з української мови у форматі ЗНО, з одного боку, варто пропагувати й поширювати ті граматичні форми, що зберігають визначальні ознаки власне української граматичної норми, з другого – уникати розбіжностей у назвах окремих термінів, уведених до умов тестових завдань, та тих, що зафіксовано в енциклопедичних, лексикографічних і термінографічних працях, шкільній і вишівській граматиках.

Джерела

1. Сертифікаційна робота з української мови і літератури (базовий рівень) : зошит 1 / Зовнішнє незалежне оцінювання – 2015 : основна сесія. – К. : УЦОЯО, 2015. – 16 с.
2. Сертифікаційна робота з української мови і літератури: зошит 1 / Зовнішнє незалежне оцінювання – 2016 : основна сесія. – К. : УЦОЯО, 2016. – 16 с.
3. Сертифікаційна робота з української мови і літератури: зошит 5 / Зовнішнє незалежне оцінювання – 2016 : пробне тестування. – К. : УЦОЯО, 2016. – 16 с.

Література

1. Береза Т. Гарна мова – одним словом : словник вишуканої української мови / Т. Береза. – Л. : Априорі, 2015. – 420 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак ; Ін-т української мови НАН України, Ін-т мовознавства НАН України, Всеукраїнське т-во “Просвіта” імені Т. Шевченка. – К. : Дніпро, 2009. – 1332 с.
3. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди / І. Вихованець. – К. : Унів. вид-во Пульсари, 2012. – 160 с.
4. Глазова О. П. Українська мова : підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. П. Глазова. – К. : Видавничий дім “Освіта”, 2014. – 240 с.
5. Городенська К. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? / К. Городенська // Українська мова. – 2013. – № 2. – С. 3–11.
6. Заболотний О. В. Українська мова : підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. – К. : Генеза, 2014. – 256 с.

7. Кочерган М. Словарь русско-украинских межъязыковых омонимов (“ложные друзья переводчика”) [Словник російсько-українських міжмовних омонімів (“фальшиві друзі перекладача”)] / М. Кочерган. – К. : Академія, 1997. – 400 с.
8. Лаврінець О. Пасивні конструкції з дієсловами на -ся в сучасній науковій мові: синонімія та паралелізм функціонування / О. Лаврінець // Українська мова. – 2014. – № 1. – С. 61–75.
9. Омельчук С. Анормативи в трактуванні змісту навчального матеріалу чинної програми з української мови для основної школи / С. Омельчук // Дивослово. – 2015. – № 5. – С. 2–7.
10. Омельчук С. Граматична структура умови тестових завдань з української мови у форматі ЗНО / С. Омельчук // Дивослово. – 2016. – № 1. – С. 40–43.
11. Омельчук С. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу : теорія і практика : монографія / С. Омельчук. – К. : Генеза, 2014. – 368 с.
12. Омельчук С. А. Нормативне вживання мовознавчих термінів в умовах тестових завдань з української мови у форматі ЗНО / С. А. Омельчук // Наукові записки Національного університету “Острозька академія” : зб. наук. пр. – Острого : Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2015. – Вип. 57. – С. 149–153. – (Серія “Філологічна”).
13. Омельчук С. Технологія моделювання умов тестових завдань з української мови / С. Омельчук // Українська мова та література. – 2015. – № 17–18. – С. 79–81.
14. Омельчук С. Уроки української мови для 7 класу (I семестр) / С. Омельчук // Бібліотечка “Дивослова”. – 2015. – № 7–8. – 80 с.
15. Омельчук С. Уроки української мови для 7 класу (II семестр) / С. Омельчук // Бібліотечка “Дивослова”. – 2015. – № 11–12. – 80 с.
16. Омельчук С. Функціонування терміносполук зі збірним числівником у царині української лінгвометодики / С. Омельчук // Дивослово. – 2015. – № 7–8. – С. 18–20.
17. Рибалко О. Коло має бути розірвано ... / О. Рибалко, К. Рибалко // Правдиве українське серце. Олександр Рибалко / упор. І. Гирич, К. Рибалко ; заг. ред. К. Рибалко. – Видавничий дім “Простір”, 2010. – С. 223–253.
18. Український орфографічний словник : близько 172 000 слів / [уклад. В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко, Г. М. Ярун] ; за ред. В. Г. Скляренка. – 7-е вид., перероб. і доп. – К. : Довіра, 2008. – 984 с.

References

1. Bereza T. Garnamova – odnynslovom : slovnykvyshukanoi' ukrai'ns'koi' movy / T. Bereza. – L. : Apriori, 2015. – 420 s.
2. Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Ker. vyd. projektu P. M. Movchan, V. V. Nimchuk, V. J. Klichak ; In-t ukrainskoi movy NAN Ukrainy, In-t movoznavstva NAN Ukrainy, Vseukrainske tov-vo “Prosvita” imeni T. Shevchenka. – K. : Dnipro, 2009. – 1332 s.

3. Vyhovanec I. Rozmovl'ajmo ukrainskoju: movoznavchi etjudy / I. Vyhovanec. – K. : Univ. vyd-vo Pulsary, 2012. – 160 s.
4. Glazova O. P. Ukrainska mova : pidruch. dlja 6 kl. zagalnoosvit. navch. zakl. / O. P. Glazova. – K. : Vydavnychij dim "Osvita", 2014. – 240 s.
5. Gorodenska K. Novi javyshha ta procesy v ukrainskomu slovotvorenni: dynamika chy destrukcija slovotvirnyh norm? / K. Gorodenska // Ukrainska mova. – 2013. – № 2. – S. 3–11.
6. Zabolotnyj O. V. Ukrainska mova : pidruch. dlja 6 kl. zagalnoosvit. navch. zakl. / O. V. Zabolotnyj, V. V. Zabolotnyj. – K. : Geneza, 2014. – 256 s.
7. Kochergan M. Slovar russko-ukrainskih mejjyazykovyih omonimov ("lojnyie druzya perevodchika") [Slovnyk rosiisko-ukrainskykh mizhmovnykh omonimiv ("falshyvi druzi perekladacha")] / M. Kocherhan. – K. : Akademia, 1997. – 400 s.
8. Lavrinec O. Pasyvni konstrukcii z dijeslovamy na -sja v suchasni naukovi movi: synonimija ta paralelizm funkcionuvannja / O. Lavrinec // Ukrainska mova. – 2014. – № 1. – S. 61–75.
9. Omelchuk S. Anormatyvy v traktuvanni zmistu navchalnogo materialu chynnoi programy z ukrainskoi movy dlja osnovnoi shkoly / S. Omelchuk // Dyvoslovo. – 2015. – № 5. – S. 2–7.
10. Omelchuk S. Gramatychna struktura umovy testovyh zavdan z ukrainskoi movy u formati ZNO / S. Omel'chuk // Dyvoslovo. – 2016. – № 1. – S. 40–43.
11. Omelchuk S. Navchannja morfologii ukrainskoi movy na zasadah doslidnyckogo pidhodu: teorija i praktyka : monografija / S. Omelchuk. – K. : Geneza, 2014. – 368 s.
12. Omelchuk S. A. Normatyvne vzhyvannja movoznavchyh terminiv v umovah testovyh zavdan z ukrainskoi movy u formati ZNO / S. A. Omel'chuk // Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu "Ostrozka akademija" : zb. nauk. pr. – Ostrog : Vyd-vo Nacionalnogo universytetu "Ostrozka akademija", 2015. – Vyp. 57. – S. 149–153. – (Serija "Filologichna").
13. Omelchuk S. Tehnologija modeljuvannja umov testovyh zavdan z ukrainskoi movy / S. Omelchuk // Ukrainska mova ta literatura. – 2015. – № 17–18. – S. 79–81.
14. Omelchuk S. Uroky ukrainskoi movy dlja 7 klasu (I semestr) / S. Omelchuk // Bibliotekha "Dyvoslova". – 2015. – № 7–8. – 80 s.
15. Omelchuk S. Uroky ukrainskoi movy dlja 7 klasu (II semestr) / S. Omel'chuk // Bibliotekha "Dyvoslova". – 2015. – № 11–12. – 80 s.
16. Omelchuk S. Funkcijuvannja terminospoluk zi zbirnym chyslivnykom u caryni ukrainskoi lingvometodyky / S. Omel'chuk // Dyvoslovo. – 2015. – № 7–8. – S. 18–20.
17. Rybalko O. Kolo maje buty rozirvano ... / O. Rybalko, K. Rybalko // Pravdyve ukrainske serce. Oleksandr Rybalko / upor. I. Gyrych, K. Rybalko ; zag. red. K. Rybalko. – Vydavnychij dim "Prostir", 2010. – S. 223–253.
18. Ukrainskyi orfografichnyj slovnyk : blyzko 172 000 sliv / [uklad. V. V. Chumak, I. V. Shevchenko, L. L. Shevchenko, G. M. Jarun] ; za red. V. G. Skljarenka. – 7-e vyd., pererob. i dop. – K. : Dovira, 2008. – 984 s.

Омельчук С. А.

**РЕАЛИЗАЦИЯ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВЫХ ТЕНДЕНЦИЙ
В СОДЕРЖАНИИ СЕРТИФИКАЦИОННЫХ РАБОТ ПО
УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ В ФОРМАТЕ ВНО-
2016: НОРМАТИВНЫЙ АСПЕКТ**

В статье исследована реализация современных языковых тенденций в содержании сертификационных работ по украинскому языку и литературе в формате ВНО-2016 с точки зрения нормативности и соответствия академической лингвистической науке и школьному курсу украинского языка. Предложены научно обоснованные формулировки условий тестовых заданий и вариантов ответов с учетом принципа научности, внутренней структуры синтаксических конструкций, норм украинского литературного словоупотребления. В грамматической структуре условий тестовых заданий нужно учитывать нормативные особенности основного порядка слов. Использование активной или пассивной конструкции должно быть оправданным в формально-грамматическом и функционально-стилистическом аспектах. Названия терминов, введенных в условия тестовых заданий, должны соответствовать тем, которые зафиксированы в энциклопедических, лексикографических и терминологических работах, школьной и вузовской грамматиках.

Ключевые слова: сертификационная работа по украинскому языку и литературе; грамматическая структура условия тестового задания; вариант ответа; грамматическая норма словоупотребления.

Omelchuk S.

**REALIZATION OF MODERN LINGUISTIC TENDENCIES IN THE
CONTENT OF CERTIFICATION WORKS ON THE UKRAINIAN
LANGUAGE AND LITERATURE IN EXTERNAL INDEPENDENT
TESTING – 2016 FORMAT: STANDARD ASPECT**

The article focuses on the implementation of modern linguistic tendencies in the content of certification works on the Ukrainian language and literature in EIT – 2016 format in terms of standards and correspondence between academic linguistic science and school course of Ukrainian. Scientifically grounded tasks and possible answers formulations in terms of the internal syntactic structures in accordance with Ukrainian literary word usage as well as the principle scientific character are suggested.

In terms of grammatical structure of tasks formulations, firstly, inappropriate use of verbs with postfix -ся should be avoided, preference should be given to formulations in the form of simple infinitive clauses with the infinitive as the main member; Secondly, standard features of basic word order should be considered. The use of active or passive constructions in task and possible answers

formulations must be justified in terms of formal grammatical and functional and stylistic views.

In the instructional materials concerning writing tasks the non-prepositional phrase 'find out the problem' which violates grammatical usage can be found. In formulations of open tasks of the instructive character the use of various specific forms of verbs requires the standardization.

In Ukrainian language tests of EIT format, on the one hand, the grammatical forms, preserving the defining features of Ukrainian grammar should be promoted and distributed, on the other hand, discrepancies in the names of certain terms in tasks formulations and those registered in the encyclopedic, lexicographical and terminographical works, university and school Grammars should be avoided.

Key words: certification work on the Ukrainian language and literature; grammatical structure of task formulation; possible answers; grammatical norms of word usage.

УДК 373.51(073)

Раціоналізація змісту чинної навчальної програми з англійської мови для основної школи: мовний аспект

О. С. Пасічник,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Інститут педагогіки НАПН України,
старший науковий співробітник
відділу навчання іноземних мов,
e-mail: bez-nicka@ukr.net*

Нині окреслилася чітка тенденція до розвантаження навчальних програм з ряду шкільних предметів. У зв'язку з цим автор висловлює окремі міркування щодо удосконалення змісту шкільної програми з англійської мови для основної школи. Основна увага звернена на особливості опису та послідовності пред'явлення граматичного матеріалу як засобу, що значно детермінує мовленнєву діяльність учнів. Серед основних недоліків чинної навчальної програми для основної школи автор визначає: 1) порушення послідовності пред'явлення мовного матеріалу; 2) нечіткість формулювання окремих програмових положень.

Ключові слова: навчальна програма; основна школа; граматичний матеріал; мовний матеріал; зміст навчання; англійська мова; іноземна мова.